

Biuro Inżynierskie Anna Gontarz-Bagińska

Nowy Świat ul. Nad Jeziorem 13, 80-299 Gdańsk

tel. 58 522-94-34; www.biagb.pl

biuro@biagb.pl

NAZWA OPRACOWANIA	KWERENDA HISTORYCZNA
NAZWA INWESTYCJI	REMONT MURÓW OBRONNYCH
NAZWA JED.EWID, OBRĘBU I NUMERY DZIAŁEK	KAMIEŃ POMORSKI UL.WILKÓW MORSKICH, ALEJA MISTRZÓW ŻEGLARSTWA, LIPOWA, KLASZTORNA, OBROŃCÓW WYBRZEŻA
NAZWA INWESTOR I JEGO ADRES	GMINA KAMIEŃ POMORSKI UL.STARY RYNEK1, 72-400 KAMIEŃ POMORSKI

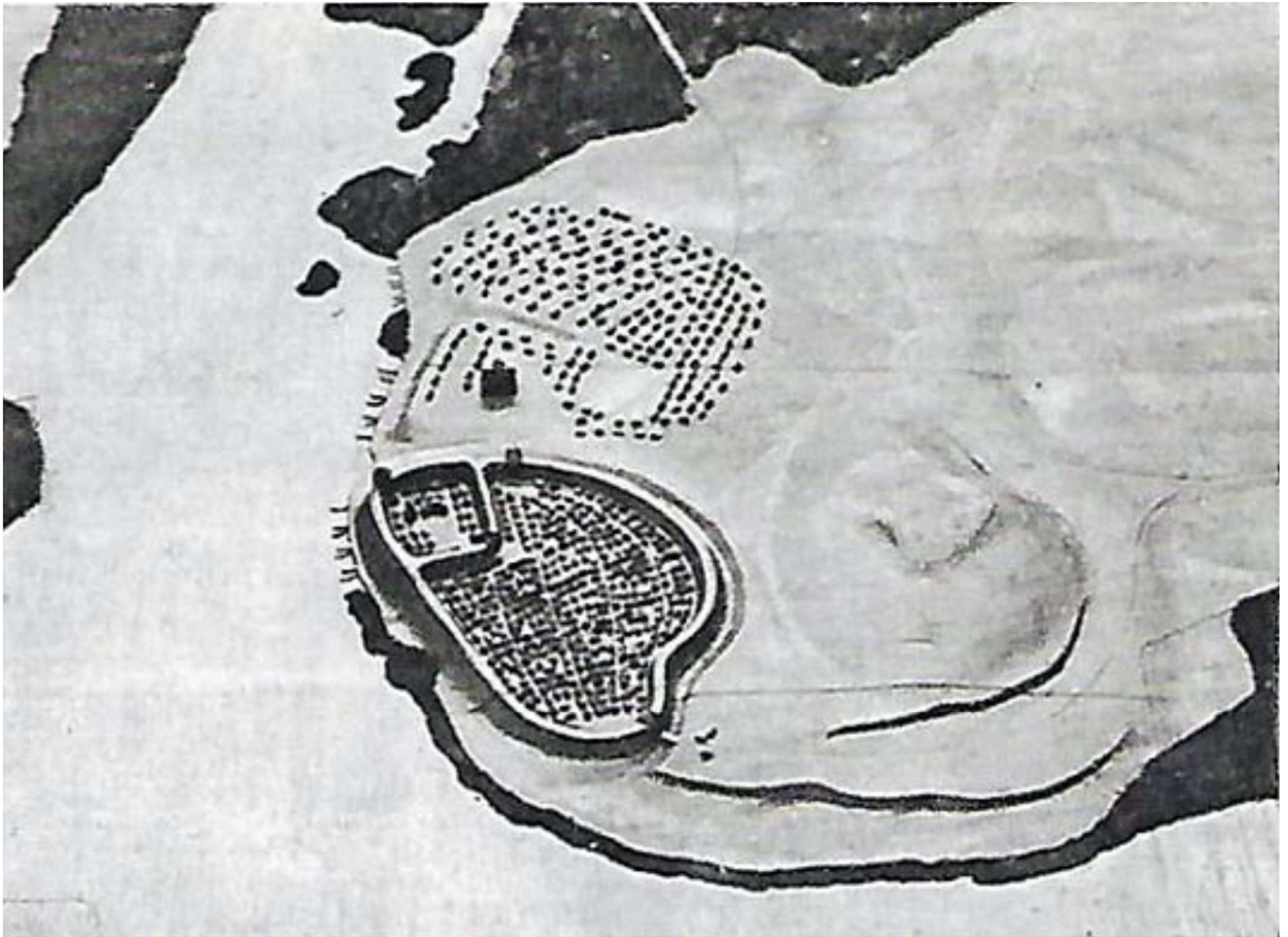
PROJEKTANT	ZAKRES OPRACOWANIA	DATA OPRACOWANIA PODPIS
mgr inż. arch. Anna Gontarz-Bagińska specjalność architektoniczna b.o. upr. nr 08/POOKK/IV/2014	ARCHITEKTURA	2.02.2022r.

Kwerenda Murów Miejskich w Kamieniu Pomorskim

Kamień Pomorski leży w województwie zachodniopomorskim na Pobrzeżu Szczecińskim, nad Zalewem Kamieńskim. Miasto należy do najstarszych miast pomorza. Kamień Pomorski posiada charakter uzdrowiska ze względu na znajdujące się tutaj lecznicze złoża borowiny oraz solanki. Swoją nazwę zawdzięcza ogromnym gładom narzutowym, które znajdują się w korycie Dziwny. Służyły one jako drogowskazy w żegludze.

Jedne z pierwszych wzmianek historycznych o Kamieniu Pomorskim pochodzą z IX-XI wieku, kiedy znajdowała się tu osada rybacka i portowa. Miasto zostało wówczas zasiedlone przez plemię słowiańskie. W XI wieku znajdował się tu już duży gród. W 1176 roku w Kamieniu Pomorskim zostało powołane biskupstwo, które podlegało bezpośrednio arcybiskupowi gnieźnieńskiemu i zostało przeniesione z Wolina.

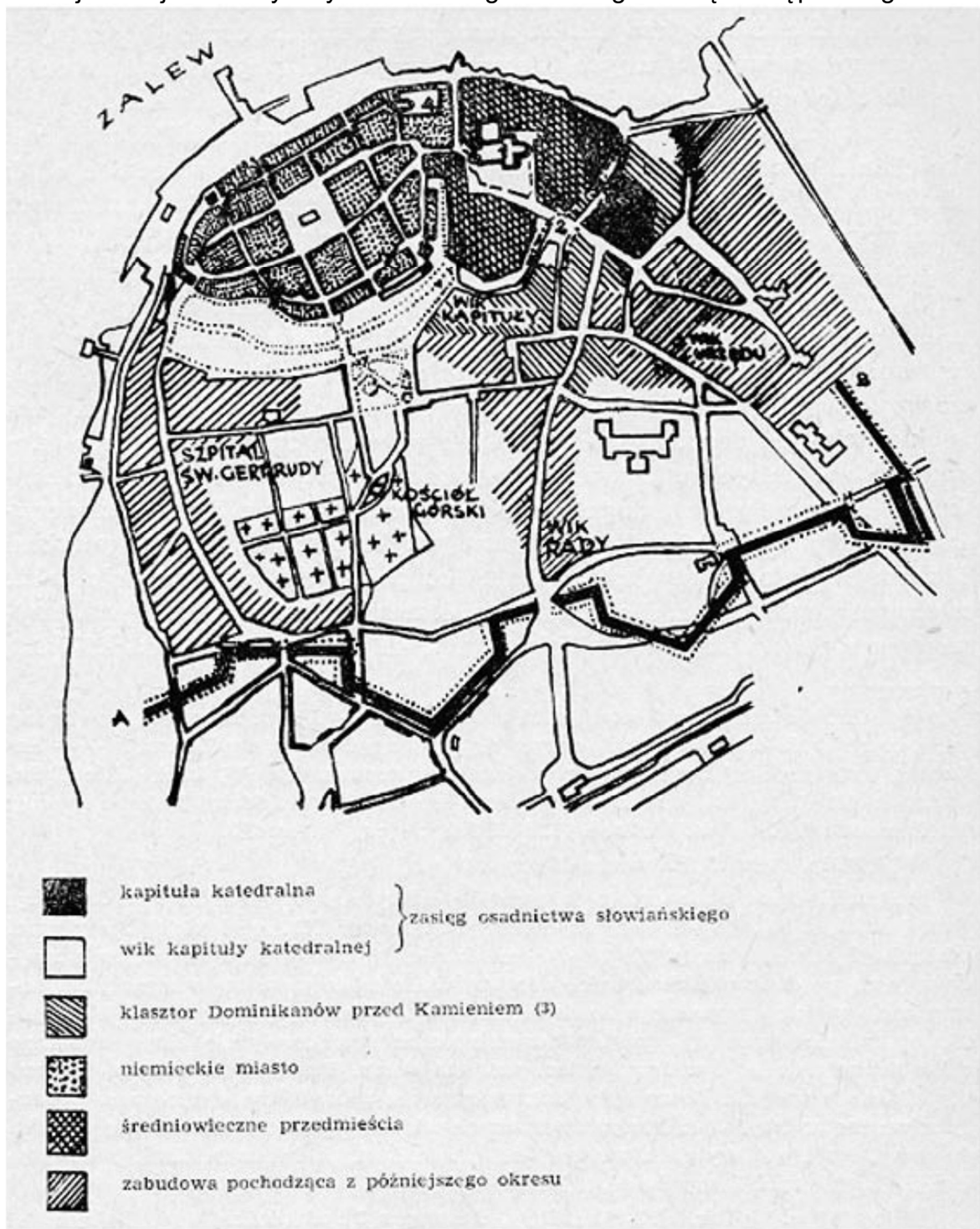
Poniżej makieta Kamienia z Xlw.- ilustracja z książki H.Mąki „Kamień Pomorski”

W 1274r. Branin I nadał miastu prawa lubeckie, zezwalające na otoczenie granic miasta palisadą. Rozwinięte już miasto (choć kilkakrotnie niszczone) oparte było na planie wrzeciona z centralnie usytuowanym rynkiem kwadratowy. Siatkę ulic tworzyły 4 równoległe do siebie ulice biegnące z północy na południe oraz 4 ulice wzdłużne

zbiegające się we wschodnim i zachodnim narożniku miasta. Stałe zagrożenie z zewnątrz, a także prestiż miasta zmobilizowały mieszkańców miasta do zbudowania murowanych umocnień na początku XIVw. Przyjmuje się że zostały one wzniesione przez Warcisława IV po 1308r. – po zniszczeniu Kamienia Pomorskiego przez Brandenburczyków. Pierwszy raz mury miejskie są wymieniane w 1311r. w dokumencie dotyczącym zakonu dominikanów.

Poniżej rozwój urbanistyczny Kamienia wg.B.Carbelga z książki Stępińskiego:

Rozwój urbanistyczny Kamienia według pana Bertholda Carlberga – ilustracja z książki pana Włodzimierza Stępińskiego "Kamień Pomorski w XII i XIII wieku"

Przebieg murów uwarunkowany był wcześniej ustalonymi granicami i pokrywał się prawdopodobnie ze wcześniejszymi palisadami. Układ bram natomiast wynikał z istniejącego układu komunikacyjnego. Główne wjazdy do miasta umieszczono u zbiegających się ulic wychodzących w kierunku wschodnim i zachodnim. Od zachodu wniesiono Bramę Piastowską (dawniej zwaną Rolną lub Swinetor od rzeki Świny) a od wschodu Katedralną zwaną Domtor. Od strony zatoki z uwagi na portową funkcję miasta umieszczono Bramę Maślaną u wylotu ul.Morskiej , Bramę Rybacką na przedłużeniu zachodniej pierzei rynku i Bramę Staevkentor na przedłużenie wschodniej pierzei rynku. W kierunku południowym u wyloty ul.Mysliwskiej prowadziła Brama Wodna, a od strony ul.Jagiello – Brama Królewska.

Charakterystycznymi elementami członującymi mury były również baszty:

- między Piastowską a Maślaną znajdowała się Baszta Abdeckerturm,
- na wysokości kościoła Najświętszej Marii Panny – Baszta Prochowa, a obok niej wieża wniesiona na rzucie kwadratu
- w wschodnich murach również górowała baszta w pobliżu Bramy Katedralnej.

"Najistotniejszą i najcenniejszą wartość w walce przedstawia życie ludzkie. Stąd dążenie do wyszukania sposobów do najskuteczniejszego niszczenia siły żywej, a jako przeciwwaga do tego dążenia - próby osłonięcia i zastąpienia w walce tego czynnika przez siłę martwą"

(fragment książki podpułkownika Aleksandra Witolda Alexandrowicza "Rozwój historyczny fortyfikacji" wydanej w 1924 roku w Toruniu)

Miasto	Data lokacji	Mury	Źródło
Strzałów	1234	1256	PU. T. 2, nr 33
Gryfia	po 1250	1280	PU. T 2, nr 430
Stargard	1243	1295	PU. T. 6, nr 391
Koszalin	1266	1298	PU. T. 3, nr 342
Pyrzyce	1263	1301	PU. T. 4, nr 25
Szczecin	1237 – 1243	1302	PU. T. 4, nr 61
Kamień Pomorski	1274	1311	PU. T. 5, nr 32
Gryfino	1254	1314	PU. T. 5, nr 176
Trzebiatów	1277	1322	PU. T. 6, nr 103

Zestawienie danych o murach obronnych i lokacjach miast z "Sztuka Pomorza Zachodniego"

Najazdy z roku 1273 i 1308 wywarły spory wpływ na nasze miasto. Po akcie lokacji w 1274 Kamień był słabą i wyludnioną osadą, a wysiłki księcia Barnima I Dobrego przynosiły efekty powoli, zwłaszcza w sferze fortyfikacji miejskich.

Poniżej pieczęć Branina I Dobrego

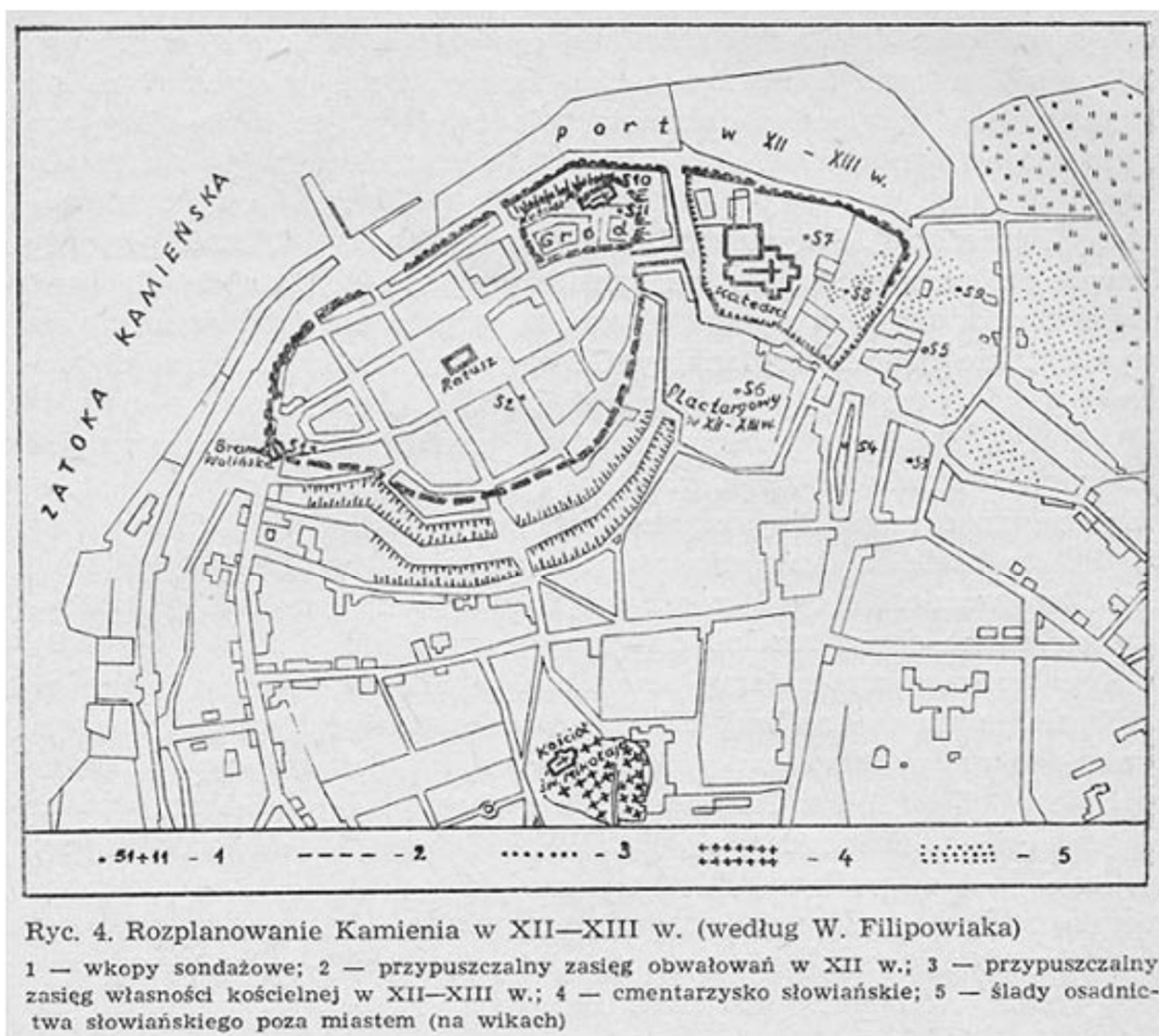
Kolejne przywileje nadane w XIV stuleciu oraz dalsze wsparcie książąt Bogusława IV i Warcisława IV pozwoliły radzie miejskiej na systematyczną rozbudowę umocnień. Od 1308 r. nasze miasto miało już być otoczone fosą i częściowo murem, Osiedle Katedralne natomiast dopiero rozpoczęło fortyfikować.

Podczas wznoszenia wzmocnionego grubymi przyporami kamiennie-ceglanego muru obronnego postanowiono pozostawić układ bram znany z grodziska z XI-XII stulecia. Najsilniej bronioną bramą miała być Brama Wolińska, co przekłada się na jej połączenie z basztą.

Baszta ta została przez pana Janusza Bogdanowskiego zaliczona do jednej z bardziej oryginalnych w naszym kraju (możemy o tym przeczytać w jego książce "Architektura obronna w krajobrazie Polski"). Brama Wolińska strzegła dostępu do miasta od strony Dziwny oraz południa. Od strony wschodniej z pewnością możemy spodziewać się czegoś podobnego. Warto przypomnieć, że miasto było odgródzone murem od terenów kościelnych. Ostatecznie Kamień otoczono ośmioma basztami. Od strony Zalewu broniły nas trzy baszty: Rybacka, Maślana i Klasztorna, każda z odpowiadającą jej bramą. Natomiast od strony lądu mieszkańców broniło pozostałe pięć.

Pierwsza kamieńska fosa miała zostać wykopana po roku 1274, pogłębiono ją w roku 1308. Osiedle Katedralne miało być otoczone swoją fosą również w 1308 roku. Dużo bardziej zagadkowe jest powstanie drugiej fosi miejskiej, prawdopodobnie została ona wykopana dopiero w XV stuleciu.

Wznoszenie tych umocnień zbiegło się z czasem, kiedy Kamień był ubogim miastem. Baszty ukończono dopiero w drugiej połowie XIV stulecia, zaś mur wokół miasta i Osiedla Katedralnego dopiero w wieku XV. Bez żadnych fortyfikacji pozostawały wiki, których ludność w razie zagrożenia mogła schronić się za murami klasztornymi dominikanów. Poniżej rozplanowanie Kamienia w XII-XIII w. z książki Stępińskiego – wg. przeprowadzonych badań W. Filipowiaka w 1959r.

ilustracja z książki pana Włodzimierza Stępińskiego "Kamień Pomorski w XII i XIII wieku"

Kilka przedstawień fortyfikacji miejskich - według Ludwiga Kückena - możemy zobaczyć na Kamienskie.info, w artykule pod tytułem "Niezwykłe ryciny i fotografie odnalezione po latach". Przedstawienia pana Ludwiga wydają się być interpretacjami rysunków pisarza miejskiego pana Johannessa Ruge'a. Dodatkowo wiemy, że klasztor dominikański również miał być otoczony murem. Podwójna fosa miejska mogła się łączyć w jedną przy osiedlu katedralnym. Jeśli była to fosa mokra (wypełniona w jakimś stopniu wodą) nie można wykluczyć, że przynajmniej część tej wody mogła pochodzić

z docierającego pod mury miejskie Zalewu. Wszystkie te informacje pozwalają na wstępną rekonstrukcję widoku w wieku XV, którą zamieszczam poniżej.

Kamień w wieku XV - próba rekonstrukcji z wykorzystaniem dostępnych przedstawień i informacji.

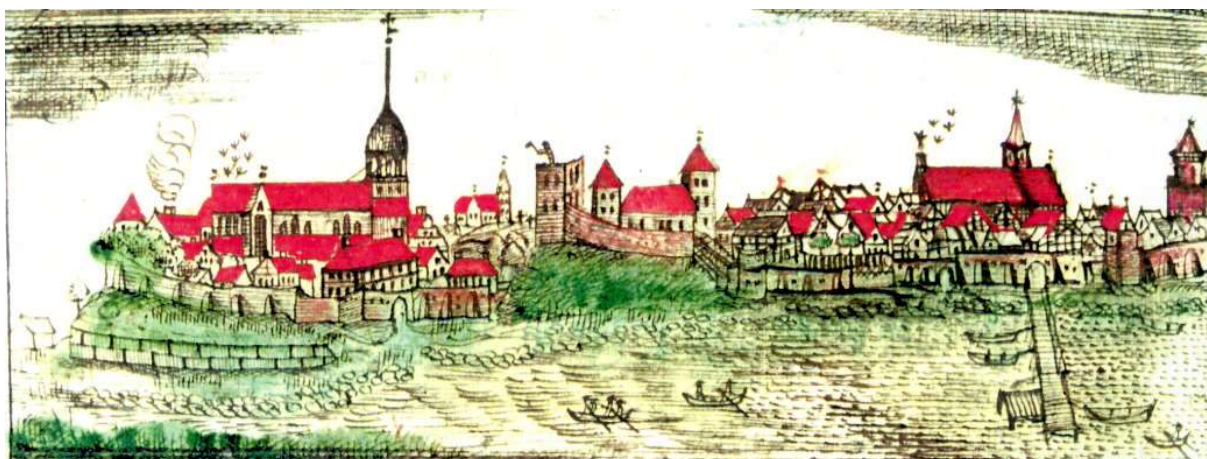
Dodatkowym wzmocnieniem obronności miasta była fosa od strony południowo-zachodniej podwójna, rozdzielona wałem. Od strony wschodniej do miasta przylegało osiedle katedralne otoczone odrębnymi murami i fosą.

Poniżej rycina Kamienia z 1618r.

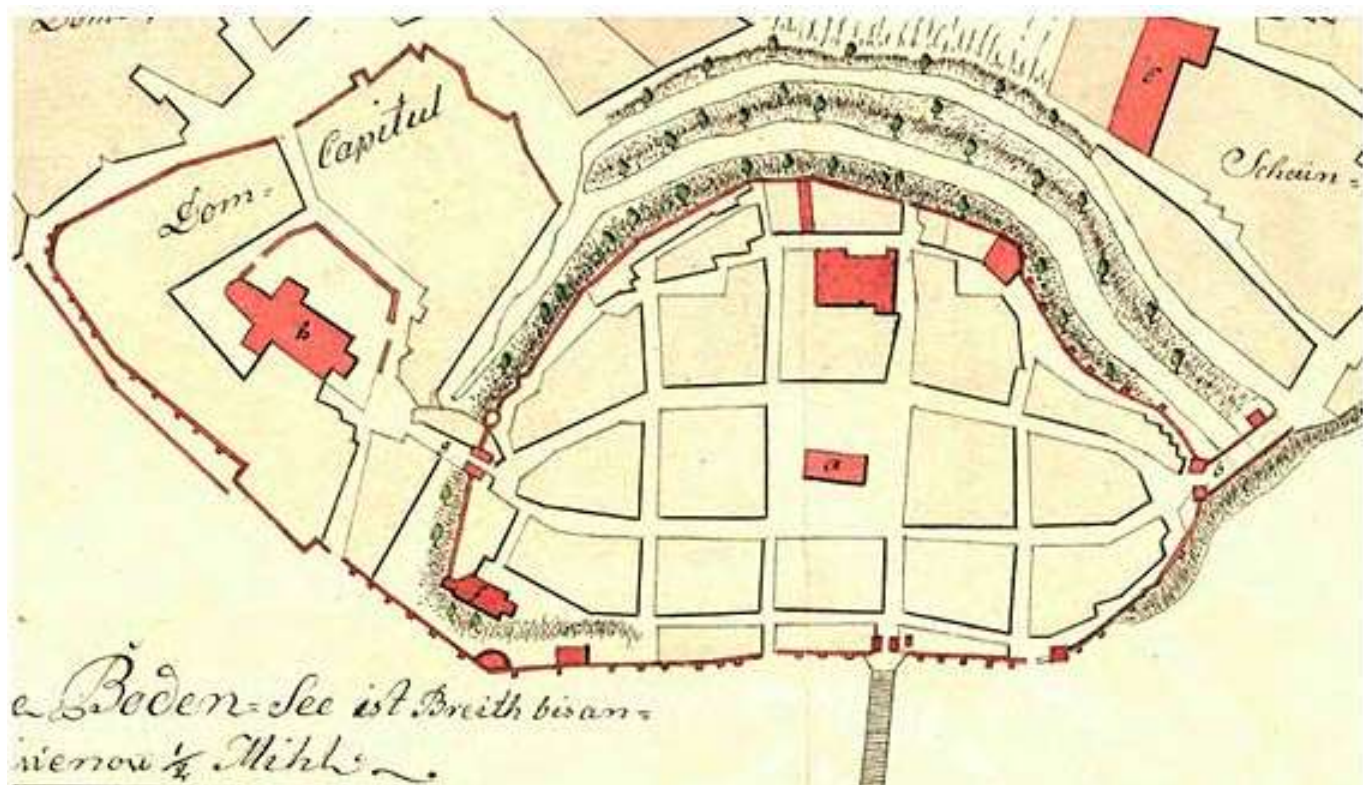

Przedstawienie Kamienia na Wielkiej Mapie Księstwa Pomorskiego z 1618 roku

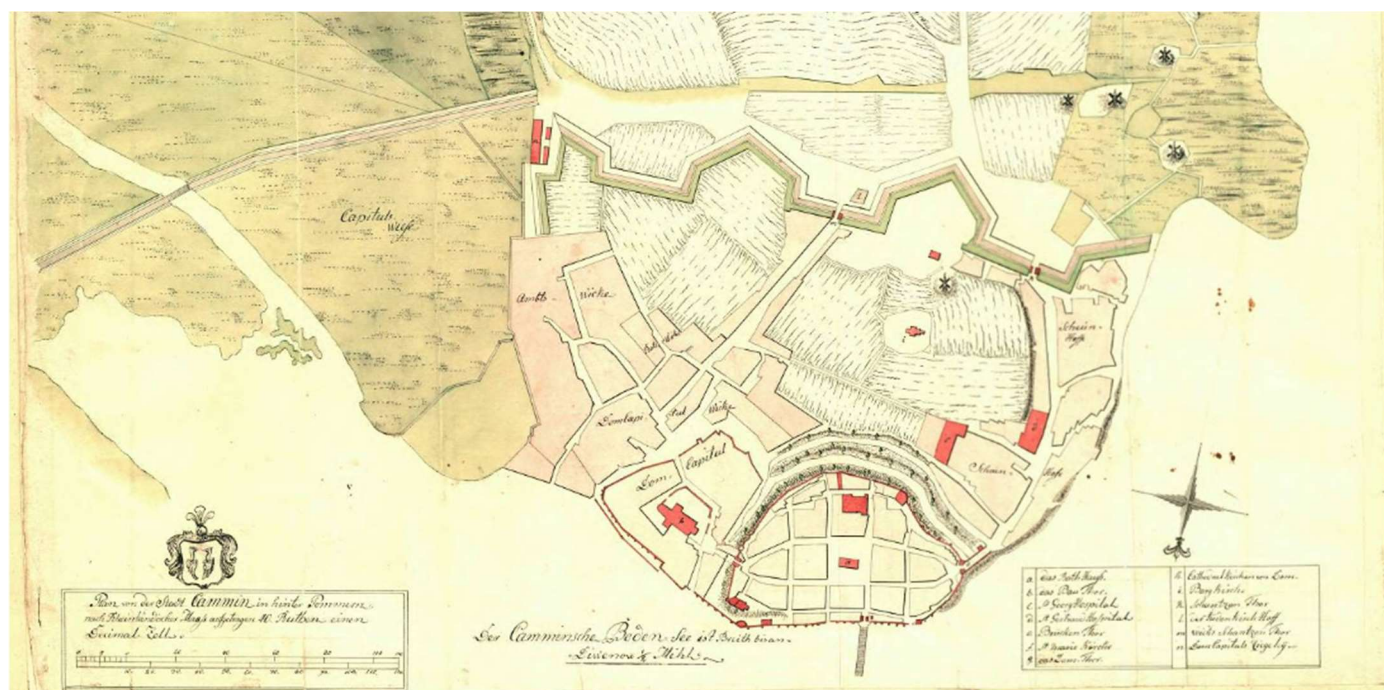
Poniżej rycina miasta z XVII wieku

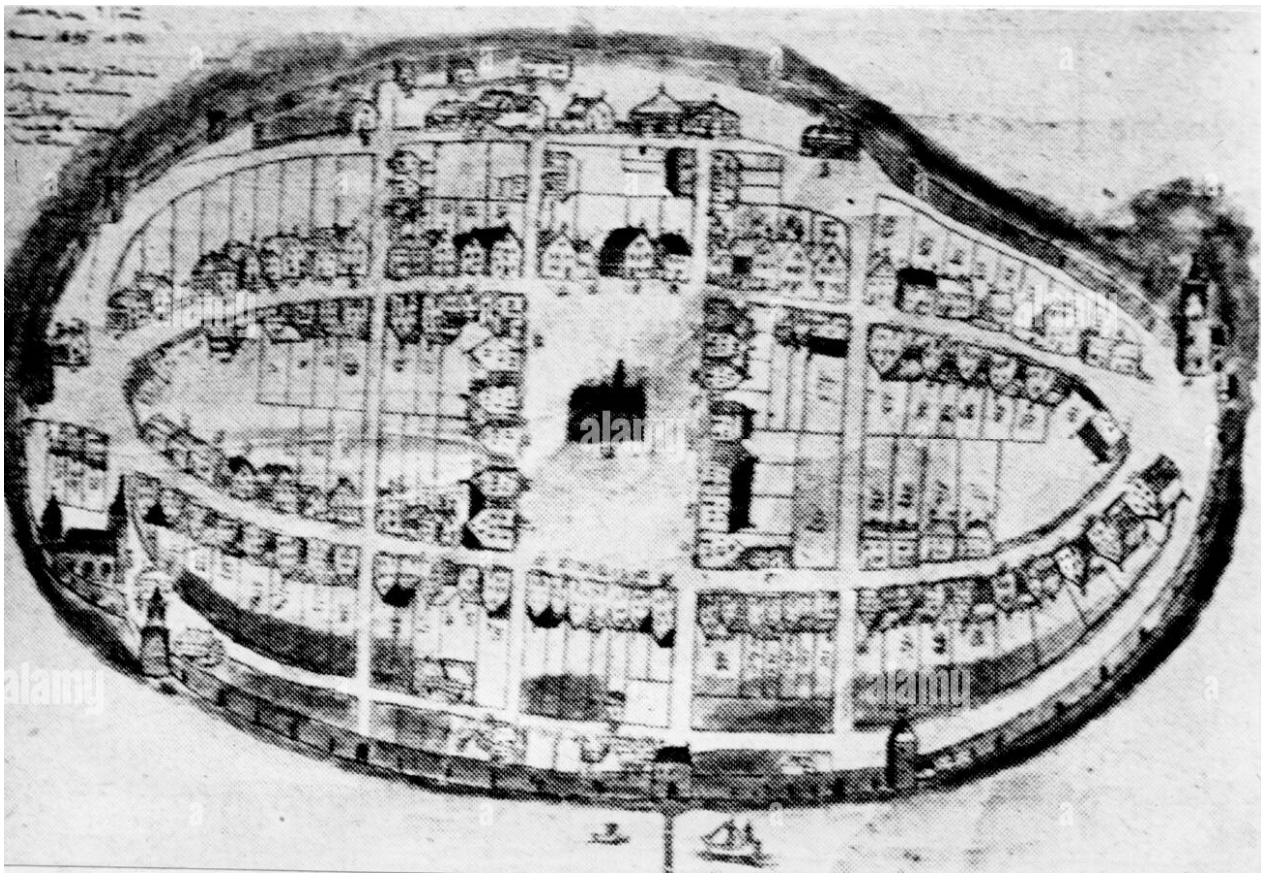
Poniżej plan miasta i osiedla katedralnego z XVIIw. na szwedzkiej mapie nowożytnej z Archiwum Wojskowego w Sztokholmie.

Około 1640r. miasto zostało otoczone nowożytnym systemem fortyfikacji ziemnych, założonym przez szwedzkiego generała Bannier'a. Składały się z bastionów usytuowanych na południe od Starego Miasta w rejonie ul. Kwiatowej, B. Chrobrego i Armii Czerwonej, prowadziły przez nie 3 bramy. Poniżej szwedzka mapa z fortyfikacjami nowożytnymi.

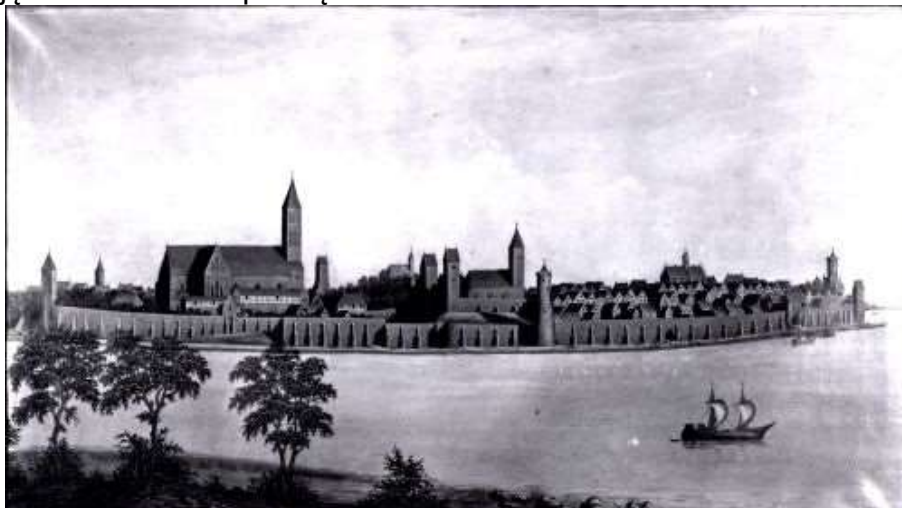
Poniżej plan miasta z lat 1695-1701

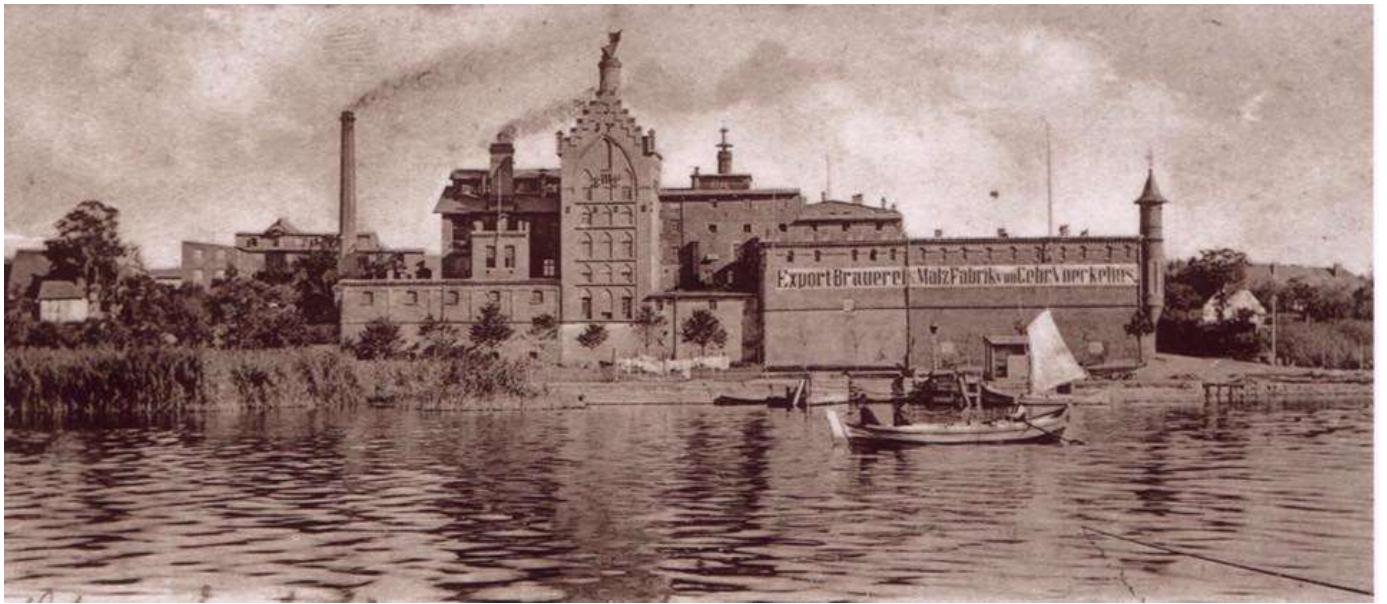

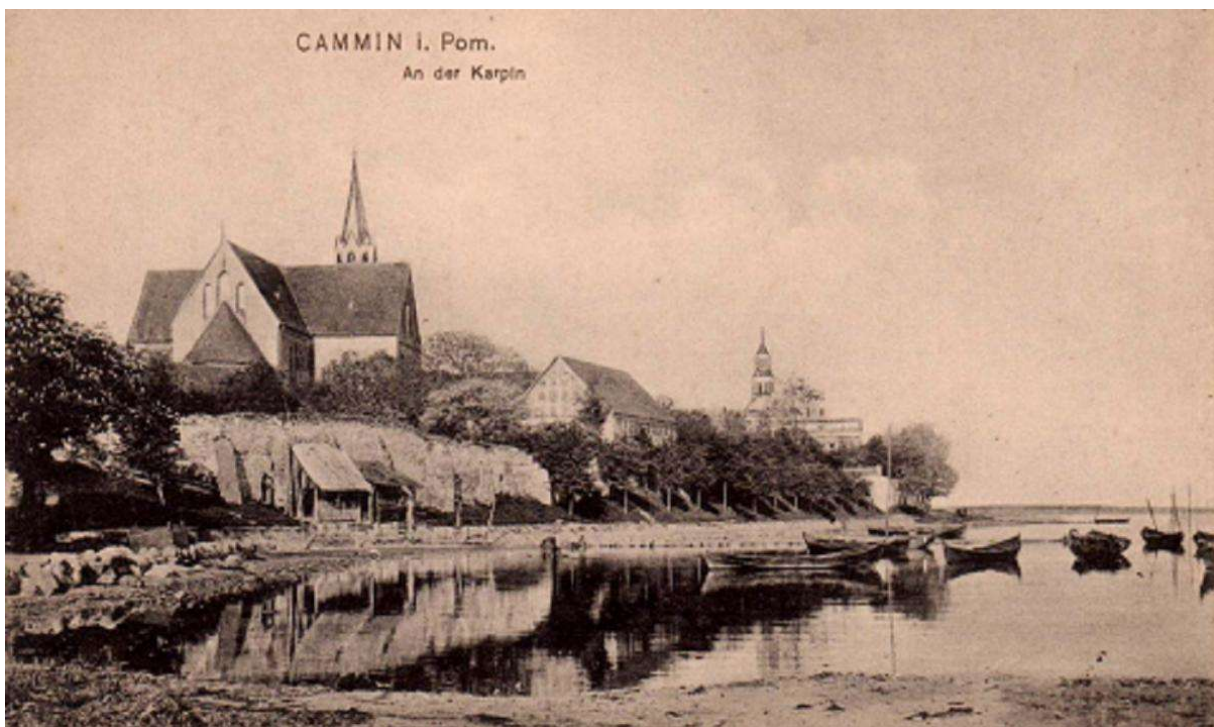
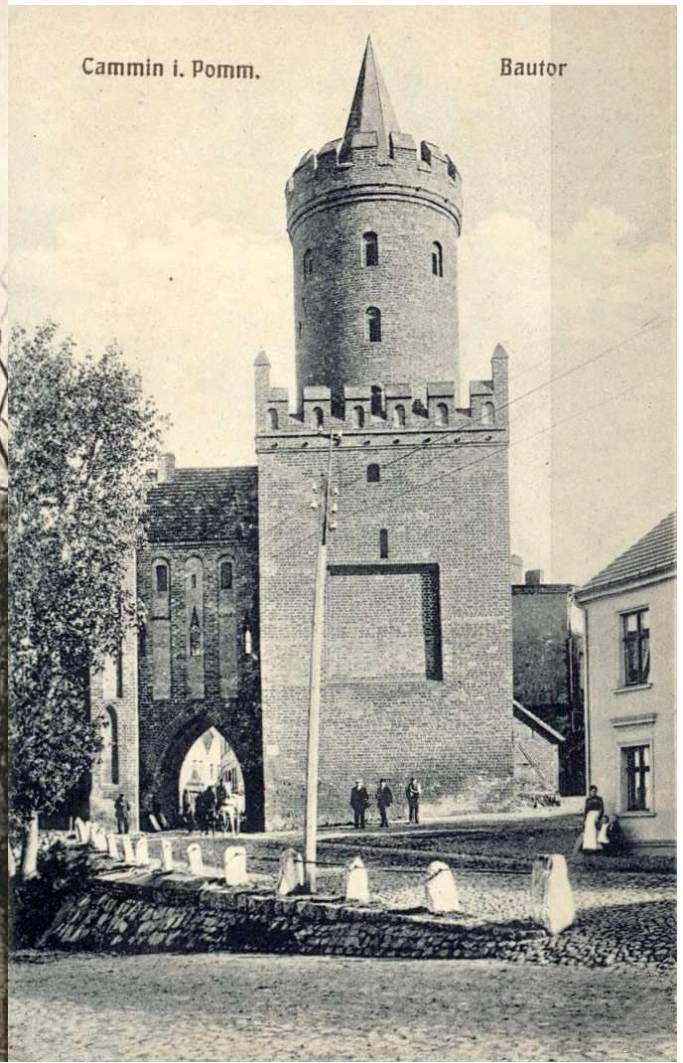
Wielokrotne oblężenia i zniszczenia miasta powodowały konieczność remontów i uzupełnień okaleczonych fragmentów murów. W XIX wieku przeprowadzano konserwacje murów miejskich z licznymi przemurowaniami i uzupełnianiami gotyckiego lica i większych elementów struktury murów. W XIXw. rozebrano również większość bram miejskich poza Bramą Piastowską.

W 1876 roku odkryto przez przypadek złoża solankowe, a później zaczęto również wykorzystywać borowinę z okolicznych torfowisk. W 1892 roku utworzone zostało połączenie kolejowe ze Szczecinem a 13 lat później do Trzebiatowa, które to zostało rozebrane przez wojska radzieckie.

Poniżej zdjęcia Kamienia z początku XXw.

W 1945 roku miasto zostało zdobyte przez Armię Czerwoną, przez co zniszczenia miasta sięgały 40%. W latach 60-tych XX wieku wyburzono niektóre budynki ocalałe po zniszczeniach a w ich miejscu powstały bloki mieszkalne.

W opracowaniu PKZ z 1986r. stan murów opisano następująco cyt:

„obecnie zachowały się niewielkie fragmenty średniowiecznego systemu obronnego, głównie w północnej części miasta i tylko 1 brama – Brama Piastowska. Pozostałe bramy rozebrano w XIXw. Zachowane odcinki murów o wys. 2-6m wzniesione są w większości z kamienia w dolnej partii oraz z cegły w wyższych fragmentach, z tym że staranne, jednolite opracowanie posiadają tylko warstwy licowe, w znacznych partiach przemurowane w późniejszych okresach cegła maszynową w układzie blokowym. Nie zachowało się żadne miejsce ukazujące oryginalną wysokość murów, brak też dowodów mówiących o pierwotnej formie zwieńczenia. Źródła ikonograficzne są zbyt późne, aby mówić o ich autentyczności. Wydaje się jednak że mury nie posiadały krenelaży. Znaczne zniszczenie murów spowodowane zostało wykorzystaniem ich jako tylnej ściany budynków mieszkalnych i gospodarczych usytuowanych w bezpośrednim sąsiedztwie murów. W okresie powojennym budynki te wprowadziły zlikwidowano, jednak mury przysłonięto w znacznym stopniu od strony wewnętrznej nasypem ziemnym, na którym wzniesiono zespół budynków mieszkalnych.

Brama Piastowska połączona z basztą zwieńczoną murowanym ostrosłupem wzniesiona została przed połowa XIVw. przez biskupa Fryderyka von Eickstedt. Gruntowny remont przeprowadzono w 1691r – nadbudowano wówczas I piętro likwidując maswerkowe szczyty od wschodu i zachodu na rzecz 2-uspadowego dachu z naczółkami od północy. Drobnych przeróbek dokonano również w 1854r. i 1893r. Ostrosłupowe przejście w murze w przedłużeniu ul. Morskiej jest prawdopodobnie reliktem Bramy Maślanej z XIVw. rozebranej w XIXw. Ościeża przelicowane w latach 30-tych XXw.”

Poniżej zdjęcia stanu murów z 1986r. wykonane na potrzeby projektu remontu:

W 2003r. przeprowadzono prace remontowe murów przy ul. Lipowej od ul. Bałtyckiej od filara z ostrosłupowym czterosłupowym zakończeniem na długości ok. 24m, wg. danych ze sprawozdania . Zakres prac polegał na rozbiórce muru, wykonanie fundamentu z bloczków żwirobetonowych i żelbetowej ściany oporowej, wymurowaniu ściany licowej i wykonaniu rolki z cegły o gr.1/2cegły, wraz z wykonaniem izolacji pionowej, oraz napraw lica ściany w dalszej (nierozbieranej) części muru. Poniżej zdjęcia z ww. robót znajdujące się w sprawozdaniu:

W 2006r i 2007r. powstały dwa projekty remontów odcinków muru, które zostały zrealizowane, dotyczyły murów osiedla kościelnego wzdłuż ul. Lipowej

W 2012r. została opracowana karta adresowa zabytku przez G.Kurka. W karcie tej wyszczególniono zachowane mury wraz z Bramą Maślaną, Bramę Wolińską z basztą, oraz relikty Baszty Prochowej. Poniżej rzeczona karta adresowa

GEZ	KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO		3. Miejscowość KAMIEŃ POMORSKI
1. Nazwa OBWAROWANIA MIEJSKIE		2. Czas powstania XIV w.	
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym		4. Adres 72-400 Kamień Pomorski	
 <p>Odcinek murów z Bramą Maślaną</p>		 <p>opr. M. Opęchowski, (mapka ze zbiorów Archiwum WUOZ w Szczecinie)</p>	
 <p>Brama Wolińska z basztą</p>		 <p>Relikty Baszty Prochowej</p>	
		5. Przynależność administracyjna województwo: zachodniopomorskie powiat: kamieński gmina: Kamień Pomorski	
		6. Formy Ochrony wpis do rejestru zabytków nr 330 z 12 września 1958 r.	
		7. Opracowanie karty adresowej (autor, data i podpis) mgr Grzegorz Kurka, 12.11.2012	

W 2021r. zostały wykonane badania architektoniczne pozostałości browaru przyległego do murów. Badania były przeprowadzone pod kątem zagospodarowania nową zabudową tego fragmentu miasta. Ta inwestycja na razie nie wyszła poza etap projektowania.

W drugiej połowie 2021r. została wykonana inwentaryzacja murów miejskich przez zespół projektowy Biura Inżynierskiego. Stan techniczny murów i stan ich zachowania został szczegółowo opisany w ekspertyzie technicznej (odrębnym opracowaniu), wykonanej na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji i dokonanych oględzin makroskopowych.

Opracowała mgr inż. arch. Anna Gontarz-Bagińska

Bibliografia:

1. Artykuł w Internecie „Okiem pana Marcina” Średniowieczne fortyfikacje miejskie Kamienia - <http://ikamien.pl/artykuly/299997/>
2. Włodzimierza Stępiński "Kamień Pomorski w wieku XII i XIII" z roku 1975.
3. Zdjęcia z Internetu ze strony ikamien.pl, fotopolska.eu i stare-fotografie.com
4. Materiały archiwalne udostępnione przez WUOZ w Szczecinie:
 - PKZ szkicowy projekt konserwacji miejskich murów obronnych z 1986r.
 - projekt zabezpieczenia murów z 2002r.
 - Sprawozdanie z przeprowadzonego remontu murów z 2003r.
 - projekt remontu fragmentu murów z 2006r.
 - projekt remontu z 2007r.
5. karta adresowa zabytku z GEZ udostępniona przez Inwestora